

Вплив віртуальної свободи на становлення особистості

Христина Іванова –

магістр спеціальності
«Філософія»,
Східноєвропейський
національний університет
імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна
E-mail:
chris.shalavylo@gmail.com

Received: September, 2017

1st Revision: October, 2017

Accepted: November, 2017

У статті розглянуто вплив віртуальної свободи на становлення особистості, проаналізовано основні ідеї вчених, які досліджували цю проблему. Зазначено, що віртуальна свобода – це один із феноменів людської діяльності, який безпосередньо впливає на формування світогляду та становлення ціннісних орієнтацій. Для свободи, яка існує у віртуальному просторі, властивий амбівалентний характер і те, що вона може мати як позитивні (самореалізація, комунікація, підвищення освітнього рівня тощо), так і негативні наслідки (кліпове мислення, «розщеплення» свідомості, деперсоналізація та ін.) для особистостя людини. Питання про вплив віртуальної свободи залишається актуальним, адже відбувається постійна віртуалізація всіх сфер особистісного життя індивіда.

Ключові слова: феномен, віртуальність, свобода, світогляд, вибір, самореалізація.

Ivanova Khrystyna. The Influence of Virtual Freedom on the Personality's Formation. The article deals with the role of virtual freedom in people's lives. Virtual freedom is a new world's phenomenon. It shows the influence of virtual freedom on the personality's formation, their world view and values. Virtual freedom affects the values formations such the value of freedom, friendship, morality, self-realization, creativity, etc. Virtuality allows a person to be free from the power of traditions and forms a new vision of freedom and responsibility. Besides it can form the immoral traits. It's cruelty, coercion, excess hedonism and others. The value of information and knowledge is divided. Gradually there is a transition from altruistic values to selfish.

Virtual freedom is of an ambivalent nature and can have positive and negative implications. The possibility of self-realization, communication and creativity are the main positive effects. The main negative manifestations of religious freedom are depersonalization, the formation of clip art and the splitting of consciousness. Such freedom gives the person the opportunity to compensate for the lack of communication. There is a new type of communication, which is devoid of direct emotions and feelings.

Today, freedom of the individual is largely determined by access to Internet resources. This issue still remains relevant, as far as an active virtualization of all spheres of life is happening all around.

Key words: phenomenon, virtuality, freedom, worldview, choice, self-realization.

Иванова Кристина. Влияние виртуальной свободы на становление личности. С целью раскрытия влияние виртуальной свободы на становление личности рассматривается виртуальная свобода как один из феноменов человеческой деятельности, имеющий непосредственное влияние на формирование мировоззрения и становления ценностных ориентаций. Определяется, что свобода, существующая в виртуальном пространстве, имеет амбивалентный характер: ее влиянию присущи как положительные (самореализация, коммуникация, повышение образовательного уровня), так и отрицательные последствия (клиповое мышление, «расщепление» сознания, деперсонализация и др.). Вопрос о влиянии виртуальной свободы остается актуальным, ведь происходит постоянная виртуализация всех сфер личностной жизни человека.

Ключевые слова: феномен, виртуальность, свобода, мировоззрение, выбор, самореализация.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний соціокультурний простір характеризується широкою віртуалізацією всіх сфер діяльності людини. У буттєвому світі індивіда поряд із різноманітними виявами життя з'являється феномен віртуальної свободи, який має абстрактний характер і строго детерміновані межі. Віртуальна свобода – абсолютно новий феномен, котрий важко схарактеризувати, оскільки, онтологічним простором її існування є віртуальна реальність. Категорія «віртуальність» і всі форми її реалізації, а також супутні феномени складно піддаються дефініції через використання понять реального світу, що не завжди повно можуть обґрунтувати явища віртуального.

Віртуальна життєдіяльність людини посилюється її прагненням та можливістю реалізувати особисту свободу. Оскільки віртуальність вимагає менше прикладених зусиль для втілення свободи, то віртуальна свобода реалізується частіше й ширше, ніж реальна, де існує більше перешкод

(закони природи, суспільні норми тощо). Світогляд і світосприйняття в епоху віртуалізації пропонують нову чуттєвість, новий світогляд, де реальний прагматичний феномен компенсується утвердженням віртуального світу мрії, внутрішньої свободи та повноти життя.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Велике значення для осмислення свободи в контексті віртуальної культури, а також її впливу на формування особистості мають роботи П. Бергера, Т. Лукмана, Ж. Бодріяра, Ж. Дельоза, М. Кастальса, Р. Інглхарта, Л. Свендсена, Д. Лукача та ін. Сутність віртуальної свободи постійно розширюється й трансформується, з'являються нові риси та вияви, яких не існувало в минулому столітті. Тому **мета статті** – розкриття впливу віртуальної свободи на становлення особистості, її позитивні та негативні наслідки.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Існування віртуального простору та відносної свободи в ньому ставить питання про вплив такого явища на формування особистості, її становлення й розвиток. Ми пропонуємо розглянути позитивні та негативні аспекти впливу віртуальної свободи на формування людської індивідуальності й ідентичності.

Віртуальна свобода може впливати на розвиток особистості людини у вигляді деперсоналізації та дезадаптації. В індивіда можлива поява відчуття відокремленості (віддаленості) від свого розуму й тіла, відчуття спостерігача за чужим життям. Оскільки віртуальність дає змогу людині вибирати свою зовнішність і внутрішні якості, то може виникати певний «дисонанс» між реальним образом та віртуальним. Людина вважає, що її власне «Я» повністю змінилося, стало таким, як вона позиціонує себе у віртуальному просторі (соцмережі, форуми, кіберпростір і т. ін.), простежується тенденція до зміни лише віртуального «Я», при якій реальне «Я» залишається незмінним. Така свобода вибору, зазвичай, має два види наслідків: прагнення відповідати своєму віртуальному образу й стимул працювати над ним у реальному світі; відчуття розпачу та неможливості досягти такого образу в дійсності і, як результат, – повна бездіяльність та розчинення у віртуальності. У віртуальному просторі з усіх боків транлюється «зіркове життя», яке заворює особу, викликає в неї бажання слідувати йому, що не завжди можливе в реальному житті. Як результат, за таких умов людина «...приречена видавати себе за іншого, тобто не бути ні собою, ні іншим» [8, с. 45]. Також занурення індивіда у віртуальне середовище, яке він сприймає як простір реалізації особистісної свободи, може призвести до ілюзії сприйняття, коли фізичне тіло може видаватися нереальним, а чужорідний предмет чи образ сприймається як реальний.

Інформаційна свобода накладає відбиток на людський світогляд. Екранний тип культури порушує гармонію логічних і позалогічних основ життя. З'являються два різні, за законами свого існування, простори, а при високій інтенсивності може відбутися заміна реальності. Те, що можливе в мережі, неможливе в реальному житті. Негативні наслідки віртуалізації, різні види відриву від об'єктивної реальності (комп'ютерна залежність, ігри, хакерство, соціальні мережі) філософи почали вивчати практично з моменту появи комп'ютерів, доводячи їхній значний вплив на психологічну діяльність. М. Кастальс у книзі «Сила комунікацій» стверджує, що мережеві медіа впливають на мислення, уяву й почуття реальності та виживають лише ті, хто усвідомлює цю трансформацію [4, с. 173].

Ще одним цікавим феноменом людської свідомості, який формується завдяки безмежній можливості для вибору у віртуальному середовищі, є «розширення» свідомості, оскільки, завдяки анонімності, з'являється можливість одночасно займати різні віртуально-особистісні позиції, тобто людина може водночас брати участь у різних сферах віртуальності, іноді відстоюючи там різні тези й думки. Крайнім вираженням цього ефекту є «розщеплення» віртуальної особистості, оскільки, наприклад, Інтернет дає можливість одночасно бути учасником обговорення під різними іменами.

Отже, розвиток технологій може привести до таких змін свідомості людини, як:

- 1) «розширення» сфери свідомості;
- 2) перехід від монополярної до поліполярної свідомості;
- 3) збільшення варіативності свідомості.

В умовах інформаційного суспільства людина відчуває не лише більше свободи, але й самотність, деструктивний характер якої виявляється в розщепленні особистості, у владі дисгармонії, кризі власного «Я». Зважаючи на деструктивний характер, самотність несе в собі також конструктивний сенс, який виражається в тому, що самотність може розглядатися як добровільна ізолюваність,

наповнена внутрішнім смислом. Завдяки самотності людина може сама оцінити себе, свої внутрішні можливості й визначити власне місце в житті. Самотність також може бути природним станом особи, що є необхідною умовою формування індивідуальності. Отже, змістова сторона самотності характеризується її діалектичним характером, що зумовлює складнощі в обґрунтуванні цього феномену.

У віртуальному просторі людина вільна обирати своє оточення: із ким і коли вступати в комунікацію. Така свобода наділяє індивіда можливістю компенсувати брак спілкування, подолати власні комплекси. З'являється новий тип комунікації, що характеризується не міжособистісним контактом, а так зване заочне спілкування, яке позбавлене безпосередніх емоцій і почуттів. Така комунікація має як негативні, так і позитивні наслідки: з одного боку, сприяє більшій розкритості особистості, подоланню комплексів через відсутність чи недосконалість ораторських умінь або незадоволення зовнішнім образом, які перешкоджають повноцінній комунікації, а з іншого – викликають неврози через небажання чекати на відповідь, відсутність емоційного діапазону, неправильне тлумачення отриманого тексту. Свобода, яка існує в межах віртуальної комунікації, порушує основну герменевтичну проблему – проблему тлумачення тексту. Г.-Г. Гадамер, наприклад, тлумачення тексту розглядає значно ширше, не лише крізь призму тлумачення самого змісту. Філософ зауважує, що «розуміння – це насамперед взаєморозуміння» [1, с. 505]. Важливу роль для порозуміння відіграє не лише мовний, але й мовленнєвий складник. Складність у розумінні істинного смислу сказаного (написаного) зумовлена втратою емоційної складової частини, що присутня під час безпосереднього спілкування. Проблеми, які виникають через таке нерозуміння сенсу, формують в індивіда відсутність емпатії та почуття прагматизму.

Одним із наслідків віртуального спілкування й доступу до інформації є формування в особи кліпового типу мислення. По-перше, це зумовлено «месенджеровим» характером комунікації, тобто спілкування відбувається здебільшого через текстові повідомлення, які є ситуаційним процесом інформаційної взаємодії. Сам термін «кліпове мислення» у філософській літературі з'явився наприкінці 90-х рр. ХХ ст. і позначав особливість людини сприймати світ за допомогою короткого, яскравого фрагмента, утіленого в певній формі (заголовок, відеокліп тощо). Причиною цього явища такі філософи, як Г. Маркузе, Е. Тоффлер, Ж.-Ф. Ліотар, уважають швидкий розвиток інформаційного суспільства та його постійні трансформації. Віртуальна свобода як один із феноменів сучасного інформаційного суспільства впливає на формування мислення «уривками», «кліпами» й «заголовками». Ці фактори формують одновимірну людину, котра позбавлена вміння мислити панорамно та критично [5, с. 115]. Віртуальний простір, пропонуючи людині більше свободи й можливостей її вияву, різноманіття способів для самореалізації та вдосконалення, нав'язує їй спрощені форми та способи життя, великий об'єм «кліпів», певних кліше, набір викривлених стандартизованих правил поведінки, які лише перешкоджають формуванню багатовимірного світогляду, критичного мислення й діяльності «чистого розуму». Таким чином носій кліпового мислення стає «людиною маси», яка позбавлена самостійності та яскравої індивідуальності. І. А. Гобозов підкреслює: «людина маси – це посередня людина...» [2, с. 16], вона є лише індивідом, котрий не має ні особистісного начала, ні достатнього рівня свободи. Це сприяє становленню безініціативного, пасивного, незацікавленого та поверхово мислячого індивіда, який не прагне стати особистістю й позбавлений цієї можливості.

Інформаційні технології, з одного боку, проблематизують людську свободу, розмиваючи її класичні, «моральні» обриси, змушують по-новому розглянути сутність свободи, а також сутність самої людини. В особі, світогляд якої формується під впливом віртуальної сфери, спостерігаємо слабе почуття відповідальності, яка, згідно з філософською класикою, є невіддільною від свободи. Оскільки віртуальність швидко охоплює сфери людської діяльності, відбувається зміна наявних традиційних цінностей: нівелюється вартість людського життя, спотворюються поняття свободи, щастя, любові.

Під впливом віртуальної свободи зменшується цінність інформації та знань, вона перестає займати одну з основних позицій в аксіологічній сфері людської життєдіяльності. Цінність інформації девальвується її екстенсивним зростанням, простота копіювання інформації знецінює текст, звук, аудіовізуальні дані. Знання перетворюється у варіант локального інформаційного нарративу, що

дискредитує саму можливість універсального пізнання. У ході деконструкції автентичного знання людина опиняється в просторі множинності гносеологічних моделей, кожна з яких правильна лише для окремого локального дискурсу.

Класик аксіології Ш. Шварц виділяє чотири мотиваційні блоки цінностей, які можуть сформуватися в людини мережевого простору залежно від її ставлення до віртуальності: цінність самозбереження (безпека, конформізм, традиція); цінність відкритості до змін (самостійність, стимуляція, гедонізм), цінність самовизначення (універсалізм, доброзичливість); цінність самозвеличення (влада, досягнення, гедонізм) [9].

Динаміка трансформацій віртуальних цінностей, що пов'язана з розповсюдженням соціальних мереж, показує поступовий відхід від альтруїстичних цінностей до егоїстичних. Найбільше це помітно на девальвації такої цінності, як анонімність. Безтілесна анонімність із часом витісняється та перетворюється на нарцисизм. На думку Ж. Бодріяра, нарцисизм є вимушеним. Соціальні мережі повертають нас від свободи тіла до його нарцисизації заради обміну. Нарцисизм стає *конвенційною* формою переходу від приватності до публічності. Якщо анонімність передбачала творчість без марнославства, то нарцисизм націлений на монетизацію власної презентації, витягування вигоди з конституювання власного іміджу [6, с. 118].

У XXI ст. зростає цінність віртуальності та віртуальної свободи, які відіграють важливу роль у формуванні особистості. Можливість взаємодії з великим обсягом інформації дає змогу людині сформувати власну аксіологічну картину. В особи, яка бере участь у колективних комп'ютерних іграх, формується поняття дружби, згуртованості, розподілу обов'язків. З'являється поняття відповідальності за свої вчинки й учасників своєї команди. Незважаючи на те, що іноді віртуальність призводить до появи кліпового мислення, вона також може стимулювати розвиток логічного мислення, уміння орієнтуватися в інформаційному потоці та розставляти пріоритети. Не можна залишити поза увагою той факт, що під впливом віртуальної свободи в особистості формуються також аморальні риси, які полягають у пропаганді насилля, політичній пропаганді, спекуляціях, агресії, а також формуються викривлені уявлення про сексуальне життя, з'являються відхилення сексуального характеру, збочення й садизм.

Моральність людини XXI ст. буде результатом її багатостороннього та поліваріантного досвіду. Свобода, яку людина набуває у віртуальному просторі, стає для неї великою спокосою, котру вона повинна подолати на шляху до становлення себе як цілісної, моральної й вільної особистості. Отримуючи можливість проживати різне життя, людина набуває шансу екзистенційно відчувати та пережити найбільш значимі моменти, які існують в історії всього людства. Саме це, на нашу думку, дають змогу досягнути всі ціннісно-моральні злети й падіння людства та відчувати себе Людиною.

Р. Інглхарт, визначаючи дві хвилі зміни цінностей (від традиційних до секулярно-раціональних у результаті індустріалізації й від цінностей виживання до цінностей самовираження), уважає, що, набуваючи цього типу свободи, «... люди все більше ставлять акцент на свободі вибору, особистій незалежності та творчій самореалізації» [3, с. 39]. Р. Інглхарт називає три основні цінності, які формуються в інформаційному суспільстві та, як на нашу думку, стосуються віртуальної аксіології. Це індивідуальна аксіологія, самовираження й свобода вибору. Саме ці цінності займають основне місце в просторі ціннісних орієнтацій сучасної особистості.

Сучасна людина, завдяки інформаційним технологіям, має бажання та можливості для самовираження й самовдосконалення. Віртуальність дала змогу особі звільнитися від влади традицій, але водночас сформувала в неї нове бачення свободи та відповідальності, зокрема відповідальність стати самим собою. Віртуальність розмила межі неможливого, розширила межі дозволеного. Ця реальність, як ніяка інша, майже без перешкод уможливило здійснення ніцшеанського кредо «Будь тим, хто ти є» [7]. Людське «Я» стає чимось, що має створитися, підтримуватися та змінюватися, адже формування особистості залежить від того стилю життя, який вона веде.

При повсюдному поширенні, доступності, простоті у використанні соціальні мережі стають майданчиком не лише для позитивного, творчого самовираження, але й для самовираження асоціальних типів. Неконтрольований потік інформації, альтернативність ціннісних суджень сильно впливають на індивіда, який ще не має чіткої й стійкої моделі самоідентифікації та не може самостійно розібратися в правильності, відповідності або невідповідності отриманої інформації загальнолюдським цінностям і нормам моралі, що може деформувати особистість.

Свобода особистості сьогодні значною мірою визначається доступом людини до Інтернет-ресурсів, у результаті чого міра свободи опиняється в прямій залежності від ситуативності, чуттєвої емоційності й властивостей кліпової свідомості. При цьому якщо проблема соціальної свободи має тенденцію набувати правого та громадянського змісту, то свобода особистості в її моральному вимірі розвивається в безмежному комп'ютерному просторі.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, віртуальна свобода, яка є порівняно новим феноменом людського життя, має великий вплив на становлення людини як особистості. Оскільки віртуальність охоплює та трансформує сфери людської діяльності, то можлива не лише поява нових віртуальних феноменів, але й розширення меж тих, які існують нині. Можливість людини реалізувати власну особисту свободу, у межах віртуальної реальності може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Серед позитивних рис, які формуються в особи під впливом такого виду свободи, – розвиток логічного мислення, інтелектуальний розвиток, формування світогляду, прагнення до вдосконалення. Більшість дослідників цього явища вважають, що віртуальність та похідні від неї феномени стимулюють у людини зміну ціннісних орієнтацій, яка проявляється в занепаді моралі, піднесенні цінності віртуальної свободи й відмові від реальної. З іншого боку, формуються цінність інформації, прагнення до самореалізації та самовираження, висловлення власної думки й формування особистої позиції. Із негативних наслідків впливу варто виділити появу кліпового мислення, що характеризується фрагментарністю текстів та образів, які зумовлюють «поверховість» знань, поглядів і життя в цілому, знижується здатність до критичного мислення. Тривале перебування у віртуальній реальності викликає ризик деперсоналізації, що пов'язаний з одночасним виконанням різних ролей та абсолютне занурення в них.

Джерела та література

1. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: основы философской герменевтики / Х.-Г. Гадамер. – Москва : Прогресс, 1988. – 704 с.
2. Гобозов И. А. Глобализация и примитивизация общества / И. А. Гобозов // Философия и общество. – 2009. – № 2. – С. 5–19.
3. Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия: последовательность человеческого развития / Р. Инглхарт, К. Вельцель. – Москва : Новое изд-во, 2011. – 464 с.
4. Кастельс М. Власть коммуникации : учеб. пособие / М. Кастельс. – Москва : Издат. дом Высш. шк. экономики, 2016. – 564 с.
5. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства : [глави з книги] / Г. Маркузе ; пер. В. Курганського // Сучасна зарубіжна соціальна філософія : хрестоматія. – Київ : Либідь, 1996. – С. 87–134.
6. Мартьянов Д. С. Анонимность как политическая ценность киберкультур / Д. С. Мартьянов. – Тамбов : Грамота, 2013. – № 12 (38) : в 3-х ч. – Ч. III. – С. 116–119.
7. Ницше Ф. Веселая наука. Книга третья. § 270 [Электронный ресурс] / Ф. Ницше. – 2011. – Режим доступа : http://loveread.ec/view_global.php?id=24315
8. Ортега-и-Гассет Х. Бунт мас / Х. Ортега-и-Гассет. – Київ : Основи, 1994. – 424 с.
9. Павленко О. Ценности Шварца Vs ценности Инглхарта [Электронный ресурс]. – 2011. – Режим доступа : <https://scr.hse.ru/news/29248801.html>

References

1. Gadamer, H.-G. (1988), *Truth and Method: Fundamentals of Philosophy. Hermeneutics*, Moscow: Progress, 704 p.
2. Gobozov, I. A. (2009), Globalization and primitivization of society, *The philosophy and society*, No 2, Pp. 5–19.
3. Inglehart, R. (2011), *Modernization, cultural change and democracy: the sequence of human development*, Moscow: New Publishing, 464 p.
4. Castells, M. (2016), *Communication Power: Textbook*, Moscow : Publ. House of the Higher School of Economics, 564 p.
5. Marquez, G. (1996), *One-dimensional man. Research of the ideology of the developed industrial society [chapters from the book]*, Kyiv : «Lybid», Pp. 87–134.
6. Martyanov, D. S. (2013), *Anonymy as the Political Value of Cybercultures*, Tambov : Diploma, No. 12, in 3 parts., Ch. III, Pp. 116–119.
7. Nietzsche, F. (2011) *Funny science. The third book. § 270*, http://loveread.ec/view_global.php?id=24315
8. Ortega-i-Gasset, X. (1994), *The mass rebellion*, Kyiv : Osnovy, 424 p.
9. Pavlenko, O. (2011), *Schwartz values vs the value of Inglehart*, <https://scr.hse.ru/news/29248801.html>